

ТЭАРЭТЫЧНЫЯ ПАДХОДЫ ДА АРГАНІЗАЦЫ ЧЫТАЦКАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ПАДЛЕТКАЎ У БІБЛІЯТЭЦЫ

Значная частка сацыяльнага вопыту чалавека фарміруецца праз чытанне. Бібліятэказнавец Ю.П. Мяленцьева справядліва сцвярджае, што чытанне з'яўляецца адзінай інтэлектуальнай тэхналогіяй засваення накопленых чалавецтвам ведаў у самым шырокім сэнсе гэтага паняцця [1]. Пытанні чытацкай дзейнасці ў розных аспектах разглядаліся шматлікімі вучонымі. У сацыялагічным кірунку чытанне вывучаюць Н.Я. Дабрыніна, І.А. Буценка, у псіхалагічным - В.А. Барадзіна, Ю.М. Дрэшэр. Педагагіка чытання разглядаецца ў працах І.І. Ціхаміравай, В.А. Лявідава і інш. Для іх прац характэрны глыбокі аналіз сутнасці чытацкай дзейнасці, распрацоўка тэоры чытання.

Арганізацыі чытацкай дзейнасці прысвечаны працы В.А. Барадзіной, Ю.П. Мяленцьевай, С.І. Матлінай. Сістэмны падыход да арганізацыі чытацкай дзейнасці прымянілі М.У. Белаконенка, У.П. Дамарацкі, Л.В. Алёхіна. На гэтай метадалагічнай аснове можна разгледзець арганізацыю чытацкай дзейнасці ў дапамогу сацыялізацыі падлеткаў ва ўмовах дзіцячай бібліятэкі.

Трэба адразу адзначыць, што тэрміны «чытанне» і «чытацкая дзейнасць» у большасці выпадкаў выкарыстоўваюцца як сінонімы і з'яўляюцца ўзаемазамяняльнымі. Так, у некаторых выпадках чытанне вызначаецца як від дзейнасці. І.А. Нуньес Паула вызначыла чытанне як дзейнасць людзей, у ходзе якой у асноўным адбываецца засваенне імі грамадска-гістарычнага вопыту, замацаванага ў друкаваных тэкстах [2].

В.А. Барадзіна разглядае чытанне як від камунікатыўна-пазнавальнай дзейнасці, сутнасць якой заключаецца у актыўным, мэтанакіраваным пераўтварэнні і падпарадкаванні зместу тэксту розным патрэбнасцям сацыяльнага суб'екта [3].

У некаторых выпадках непасрэдна даецца азначэнне чытацкай дзейнасці. Так, у адной з больш позніх прац з псіхалагічнай

пазіцыі В.А. Барадзіна дала азначэнне чытацкай дзейнасці як аднаго са спосабаў быцця чалавека, псіхалагічная сутнасць якога ў каштоўнасна-арыентацыйным, пазнавальна-камунікатыўным і эмацыянальна-эстэтычным успрыняцці, пазнанні, перажыванні, ацэньванні рэальнага ці выдуманнага свету рэчаў, людзей, падзей, фактаў, думак, ідэй, пачуццяў, апісаных у друкаваным ці рукапісным тэксце [4].

Ю.М. Дрэшэр выкарыстоўвае непасрэдна тэрмін «чытацкая дзейнасць» і дае яму азначэнне як мэтазгоднага і актыўнага спосабу адносін да знешняга свету, спосабу быцця асобы, які заключаецца ў засваенні. пераўтварэнні, выкарыстанні матэрыяльнага і духоўнага вопыту чалавецтва, зафіксаванага ў знакавай форме [5].

Даследчыкі гавораць аб вялікай ролі бібліятэкі ў чытацкім развіцці асобы, якая абумоўлена наяўнасцю фондаў і спецыялістаў для кіраўніцтва чытаннем. Задачай бібліятэкі з'яўляецца прасоўванне саміх кніг (аўтараў, тэм і г. д.). Зараз адбываецца асэнсаванне другой задачы - прасоўванне самога працэсу чытання, фарміравання ў чытача пазітыўных адносін да гэтага віду дзейнасці [6].

Перад бібліятэкай паўстае задача па арганізацыі чытацкай дзейнасці сваіх карыстальнікаў. У структурна-функцыянальнай мадэлі чытацкай дзейнасці В.А. Барадзіной маецца такі параметр, як арганізацыя і планаванне чытання, які ўключае:

- вызначэнне кола чытання;
- пошук і адбор літаратуры;
- спосабы атрымання неабходнай інфармацыі;
- выбар стратэгіі і тактыкі чытання [7].

У гэтым выпадку можна казаць аб арганізацыі чытацкай дзейнасці ў вузкім сэнсе, арганізацыі чытання канкрэтнага чалавека. Існуе іншы, больш шырокі падыход да вывучэння арганізацыі чытацкай дзейнасці ў бібліятэцы, у адпаведнасці з якім арганізацыя чытання дзяцей уяўляе сабой комплекс складаных, шматаспектных праблем, якія можна разгледзець з сістэмных пазіцый [8].

Разгледзім у адпаведнасці з падыходам, што прапануваецца, арганізацыю чытання падлеткаў у дапамогу іх сацыялізацыі. Яна ўяўляе сабой сістэму, якая складаецца з пэўных элементаў і ўзаемасувязяў паміж імі. Вывучэнне сістэмы праводзіцца ў тры этапы.

На першым этапе вызначаецца пералік і аптымальная колькасць разрэзаў сістэмы, якія мадэлююць праблему, што разглядаецца.

На другім этапе праводзіцца аналіз кожнага з разрэзаў, выяўляюцца і распрацоўваюцца інавацыі, якія забяспечаць вырашэнне задач у межах гэтага разрэзу (прыватныя інавацыі).

На трэцім этапе ўстанаўліваюцца ўзаемасувязі паміж прыватнымі інавацыямі.

Дэкампазіцыя сістэмы арганізацыі чытання адбываецца па такіх структурных элементах, як:

- паказальнікі псіхалагічнага, інтэлектуальнага і культурнага развіцця дзіцяці;
- асноўныя функцыі бібліятэк, якія працуюць з дзецьмі;
- узроставыя катэгорыі чытачоў;
- формы бібліятэчнай работы;
- структурныя падраздзяленні бібліятэкі;
- узаемадзеянне з іншымі ўстановамі, якія аказваюць уплыў на чытанне дзяцей [8].

Дэкампазіцыя па паказчыках псіхалагічнага, інтэлектуальнага і культурнага развіцця дзіцяці (увага, памяць, вобразнае і лагічнае мысленне, уяўленне, культура маўлення, культура паводзін і зносін, творчыя здольнасці) прадугледжвае вызначэнне відаў, жанраў літаратуры, аўтараў, якія аказваюць найбольшы ўплыў на псіхалагічнае, інтэлектуальнае і культурнае развіццё падлеткаў. Для фарміравання духоўнай культуры асаблівае значэнне мае мастацкая літаратура. Без далучэння да навукова-пазнавальнай, развіваючай літаратуры, якая раскрывае перад дзецьмі асновы навук і відаў мастацтва, немагчыма інтэлектуальнае развіццё.

Такім чынам, пры арганізацыі чытацкай дзейнасці падлеткаў улічваюцца псіхалагічныя, інтэлектуальныя і культурныя асаблівасці чытачоў падлеткавага ўзросту ў цэлым, а таксама асаблівасці развіцця кожнага канкрэтнага падлетка. У адпаведнасці з гэтымі асаблівасцямі і чытацкімі перавагамі падлеткам прапановуецца літаратура, якая найбольш спрыяе сацыялізацыі асобы на гэтым узроставым этапе.

Далей ажыццяўляецца *дэкампазіцыя па асноўных функцыях дзіцячых бібліятэк*. Сацыялізуючая функцыя рэалізуецца ў пад-

трымцы трох ступеняў сацыялізацыі падлеткаў: фарміраванні светапогляду, дапамозе ў выбары прафесіі, фарміраванні гатоўнасці да міжасобасных адносін на аснове нормаў агульначалавечай маралі. Гэта вызначае змест бібліятэчнага абслугоўвання ўвогуле і арганізацыі чытацкай дзейнасці ў прыватнасці.

На кожным этапе сацыялізацыі чалавек вырашае такія сацыяльна-педагагічныя задачы, як станаўленне самасвядомасці, самавызначэнне, самарэалізацыя, самасцвярджэнне. У падлеткавым узросце яны маюць сваю спецыфіку.

Так, самасвядомасць прадугледжвае дасягненне асобай пэўнай меры самапазнання, наяўнасці адносна цэласнай Я-Канцэпцыі, пэўнай меры самапавагі і самапрыняцця. Перад падлеткамі стаіць задача пазнання тых кампанентаў свайго Я, якія звязаны з асэнсаваннем свайго падабенства да іншых людзей і адрознення ад іх. Самавызначэнне - задача, якая прадугледжвае выбар пэўнай пазіцыі ў розных сферах жыцця на бягучы момант і на будучыню. Для падлеткаў асаблівае значэнне набывае пошук сваёй пазіцыі сярод равеснікаў. Самарэалізацыя разглядаецца як рэалізацыя актыўнасці асобы ў значных для яе сферах жыццядзейнасці і ўзаемаадносін. Самасцвярджэнне прадугледжвае дасягненне чалавекам задавальнення працэсам самарэалізацыі і яе вынікамі [9].

Вырашэнне гэтых задач адбываецца пры арганізацыі доступу да пэўных інфармацыйных рэсурсаў, а таксама пры ўзаемадзеянні ў працэсе бібліятэчнага абслугоўвання.

Дэкампазіцыя па ўзроставых катэгорыях чытачоў прадугледжвае вывучэнне псіхафізіялагічнага і сацыяльнага развіцця падлеткаў, якое ўплывае на іх чытацкую дзейнасць і дазваляе выпрацаваць спецыфічныя для гэтага ўзросту метады бібліятэчнай работы.

Далей разглядаецца *дэкампазіцыя па формах бібліятэчнай работы* з падлеткамі. Аўтары прапаноўваюць раскрыццё розных формаў бібліятэчнай работы, што дазваляе выканаць комплекс задач па наступных кірунках дзіцячага чытання:

- рэкамендацыя літаратуры і фарміраванне кола чытання (выстаўкі, адкрытыя прагляды літаратуры, агляды, бібліяграфічныя паказальнікі, даведнікі па кнігах, тэматычныя спісы літаратуры);

- непасрэднае знаёмства з творамі (выразнае чытанне, літаратурныя канцэрты, праслухоўванне аўдыязапісаў і прагляд відэазапісаў);

- аналіз і абмеркаванне прачытанага (гутаркі, літаратурныя гульні, дыспуты, чытацкія канферэнцыі);

- творчая дзейнасць па матэрыялах прачытаных кніг (маляванне, інсцэніроўкі, сачыненні);

- заахвочванне да чытацкай дзейнасці (узнагарода лепшых чытачоў, уручэнне актыўным чытачам знакаў адрознення і інш.).

Дадзеныя кірункі мэтазгодна разглядаць у адпаведнасці з фазамі чытацкай дзейнасці: матывацыйна-патрэбнаснай, працэсуальна-выніковай і вынікова-ацэначнай.

Шэраг мерапрыемстваў можна распрацоўваць на аснове метадыкі педагога В.А. Лявідава па выкарыстанні мастацкай літаратуры як спосаба маральнага выхавання падростаючага пакалення. Ён падкрэсліваў, што бібліятэкі павінны стаць сапраўднымі храмамі духоўнага адраджэння. Бібліятэкары-метадысты, абапіраючыся на гэту метадыку, уносяць вялікі ўклад у духоўнае адраджэнне чалавецтва, павысяць якасць чытання - інтымнага працэсу ўспрыняцця літаратуры [10, с. 111].

Педагагічны працэс ажыццяўляецца па абагульненай логіцы, якая адаптуецца да канкрэтных умоў. Вось асноўныя палажэнні:

- трэба ўлічваць патрэбнасныя інтарэсы дзяцей, іх полаўзроставыя і індывідуальна-псіхічныя асаблівасці, у адпаведнасці з якімі фармулюецца тэма;

- у адпаведнасці з тэмай з выдатных, перш за ўсё класічных твораў, выбіраюцца некалькі сітуацый (сюжэтаў), якія маюць агульначалавечую мастацка-эстэтычную і маральную каштоўнасць;

- з адабраных сюжэтаў на пэўную тэму ствараецца цэласная мастацкая кампазіцыя, што эмацыянальна закранае дзяцей, абуджае іх патрэбнасці, прымушае суперажываць, дзякуючы якой дзеці могуць зведаць, напрыклад, моц кахання, трагічнасць смерці, адзіноты і інш.;

- кампазіцыя прадугледжвае выкарыстанне пры неабходнасці тэхнічных сродкаў - аўдыя-, відэа- і інш.;

- дзецям прапаноўваецца выказаць адносіны да ўбачанага, праслуханага, а таксама прывесці свае прыклады з мастацтва і жыцця;

- дзеці супастаўляюць адабраныя сітуацыі (сюжэты) і адказваюць на некаторыя пытанні;

- дзецям прапанована ў думках здзейсніць уласныя ўчынкі ў некалькіх аналагічных жыццёва-рэальных сітуацыях і патлумачыць матывы сваіх дзеянняў [10, с. 110-111].

Такім чынам, па гэтай схеме можна распрацоўваць комплексы мерапрыемстваў, мэта якіх - прыцягнуць падлеткаў да чытання твораў друку, што дапамогуць ім у праходжанні ступеняў сацыялізацыі.

Дэкампазіцыя на структурных падраздзяленнях бібліятэкі прадугледжвае аналіз арганізацыі чытацкай дзейнасці ў базавых падраздзяленнях бібліятэкі: чытальнай зале і на абанеменце, даведачна-бібліяграфічным адзеле, спецыялізаваных падраздзяленнях (відэасалонах, інтэрнэт-класах, карцінных галерэях і інш.).

Узаемадзеянне дзіцячай бібліятэкі з іншымі ўстановамі, якія садзейнічаюць развіццю дзіцячага чытання і сацыялізацыі падрастаючага пакалення, прадугледжвае кааперацыю і каардынацыю намаганняў у гэтых кірунках са школьнымі і пазашкольнымі ўстановамі, грамадскімі арганізацыямі, сацыякультурнымі ўстановамі рознага тыпу.

Некаторыя даследчыкі ў паняцце «арганізацыя чытацкай дзейнасці» ўкладаюць свой сэнс. Так, Ю.П. Мяленцьева мэтанакіраванай дапамогай у арганізацыі працэсу чытання называе кіраўніцтва чытаннем. Асноўнай яго мэтай яна лічыць дапамогу ў вырашэнні важнейшых жыццёвых задач юнацтвам, у праходжанні ступеняў сацыялізацыі (самапазнанні, выбары прафесіі, выбары спадарожніка жыцця). Даследчыца пры разгляданні праблемы кіраўніцтва чытаннем закранае формы работы з чытачамі і характар зносін паміж бібліятэкарам і чытачом [11].

С.Г. Матліна разглядае арганізацыю чытання ў бібліятэцы як арганізацыю бібліятэчнай прасторы, галоўнае у якой - забеспячэнне свабоднага доступу да рэсурсаў бібліятэкі, дзе прымяняюцца спецыфічныя прыёмы раскрыцця фонду, спалучэнне ў бібліятэчнай прасторы візуальных і вербальных сродкаў, кніжнай і віртуальнай прасторы, дызайнерскіх сродкаў, якія ствараюць атмасферу свята, арганізацыю міні-музeyaў [12].

Улічваючы гэта, сістэму арганізацыі чытацкай дзейнасці мэтазгодна дапоўніць такімі элементамі як характар зносін паміж чытачамі і бібліятэкарам, а таксама арганізацыя бібліятэчнай прасторы.

У даследаванні арганізацыі чытацкай дзейнасці падлеткаў у бібліятэцы як сацыялізуючай установе структураванне сістэмы пачынаецца з такога найважнейшага элемента, як узроставая катэгорыя чытача (у нашым выпадку падлетка).

Другое па значнасці месца адводзіцца сацыялізуючай функцыі дзіцячай бібліятэкі. Трэцяе месца належыць вывучэнню паказчыкаў развіцця падлеткаў і выяўленню літаратуры, адпаведнай гэтым паказчыкам і сацыялізуючай функцыі бібліятэкі. Далей вызначаюцца формы бібліятэчнай работы з падлеткамі, якія найбольш эфектыўна будуць садзейнічаць прыцягненню да літаратуры, значнай для іх сацыялізацыі.

У якасці пятага і шостага структурных элементаў дэкампзіцыі сістэмы разглядаецца характар зносін паміж падлеткамі і бібліятэкарам, а таксама арганізацыя бібліятэчнай прасторы.

Далей трэба спыніцца на агульных момантах размеркавання абавязкаў па арганізацыі чытацкай дзейнасці падлеткаў у розных структурных падраздзяленнях дзіцячай бібліятэкі. І ў апошнюю чаргу вызначаюцца ўзаемасувязі дзіцячай бібліятэкі з іншымі ўстановамі, якія аказваюць уплыў на чытанне падлеткаў, перш за ўсё са школай.

Такім чынам, арганізацыя чытацкай дзейнасці - адна з найважнейшых функцый дзіцячай бібліятэкі. Праз рэалізацыю гэтай функцыі бібліятэкамі, якія абслугоўваюць дзяцей і юнацтва, вырашаецца шэраг задач, у тым ліку садзейнічанне сацыялізацыі падростаючага пакалення.

Арганізацыя чытацкай дзейнасці - складаны працэс, і таму яго мэтазгодна вывучаць з сістэмных пазіцый. Гэта прадугледжвае вывучэнне кожнага кампанента сістэмы (узроставай катэгорыі чытача (падлеткавага ўзросту), функцый дзіцячай бібліятэкі (сацыялізуючай функцыі); паказчыкаў псіхалагічнага, інтэлектуальнага і культурнага развіцця чытача, формаў бібліятэчнай работы, характару зносін паміж бібліятэкарам і чытачом, арганізацыі бібліятэчнай прасторы, структурных падраздзяленняў бібліятэкі,

узаемазвязяў дзіцячай бібліятэкі з іншымі ўстановамі, якія аказваюць уплыў на чытанне дзяцей) і выяўленне інавацый у кожным з кампанентаў. Аб'яднанне гэтых элементаў у адзіную сістэму магчыма пры распрацоўцы праграмы па развіцці і падтрымцы чытацкай дзейнасці падлеткаў у дапамогу іх сацыялізацыі.

ЛІТАРАТУРА

1. **Мелентьева, Ю. П.** Феномен чтения : поиски сущности / Ю. П. Мелентьева // Чтение как стратегия жизни : мат. междунар. науч.-практич. конф. (Москва, 14 декабря 2006 г.) / ред. Б. В. Ленский. - Москва, 2006. - С. 7-13.
2. **Нуньес Паула, И. А.** О некоторых организационных и технических аспектах развития чтения / И. А. Нуньес Паула // Библиотекосведение и библиография за рубежом : сб. - Москва, 1985. - Вып. 104. - С. 9-14.
3. **Бородина, В. А.** Читательская деятельность : теоретический аспект / В. А. Бородина // Психология чтения и проблемы типологии читателей : сб. науч. тр. - Ленинград, 1989. - Сб. 90. - С. 6-27.
4. **Бородина, В. А.** Психология чтения : учеб. пособие / В. А. Бородина. - Санкт-Петербург, 1997. - С. 18.
5. **Дрешер, Ю. Н.** Библиотерапия : учеб. пособие / Ю. Н. Дрешер ; науч. ред. Т. И. Ключенко. - Москва : Школьная б-ка, 2003. - С. 12.
6. **Мелентьева, Ю. П.** Технологии продвижения чтения в нечитающую среду. Опыт библиотек России / Ю. П. Мелентьева // Библиосфера. - 2006. - № 2. - С. 3-6.
7. **Бородина, В. А.** Теория и технология читательского развития в отечественном библиотековедении. В 2 ч. Ч. 1. Научные и методологические основы. - Москва : Школьная б-ка, 2006. - С. 59. - (Профессиональная б-ка шк. б-ря. Сер. 1. Вып. 10-11).
8. **Белоконенко, М. В.** Организация чтения детей в библиотеке : системный подход / М. В. Белоконенко, В. П. Доморацкий, Л. В. АLEXИНА // Библиотекосведение. - 2001. - № 4. - С. 64-70.
9. **Салтыкова-Волкович, М. В.** Социализация подростков в сфере неформального общения : пособие для соц. пед., психологов, классн. рук. / М. В. Салтыкова-Волкович. - Гродно : ГрГУ, 2003. - С. 16-17.
10. **Левидов, В. А.** Художественная классика как средство духовного возрождения / В. А. Левидов. - Санкт-Петербург : Петрополис, 1996. - 184 с.